

Такі заходи поряд із підготовкою фахівців з питань фондового ринку та корпоративного управління на належному професійному рівні із створенням ринку таких послуг допоможуть вирішенню проблем функціонування та розвитку фондового ринку в Україні, залучення інвестиційних ресурсів для направлення їх на відновлення та забезпечення подальшого зростання виробництва, поступового поліпшення інвестиційного клімату і підвищення економічних показників в цілому по Україні.

Надійшла до редколегії 05.07.02

А. Селіванов, професор, член Вищої ради юстиції

Кому належить право на фірмове найменування (фірму)?

Судова практика при розв'язанні спорів між суб'єктами, які застосовують адміністративне або комерційне право, все частіше стикається з визначенням, кому належить право на фірмове найменування. З першого погляду питання це досить просте, але воно має багато невирішених законодавством проблем. Чинне цивільне законодавство поки що не знає такого інституту, він перебуває в стадії розробки. Виникає необхідність врегулювання правовідносин, пов'язаних з фірмовим найменуванням, у спеціальному законі, який забезпечив би охорону прав на фірмове найменування (фірму). Принципово важливо вирішити це питання в новому ЦК України. Насамперед має бути сформульовано поняття права на фірмове найменування (фірму). Це передусім будь-яка назва підприємства, установи чи організації, акціонерного товариства, підприємця, який має статус юридичної особи. Назва повинна бути чіткою, такою, що легко сприймається і має оригінальний вираз.

Але які проблеми практичного і теоретичного характеру виникають при цьому? Оскільки популярність фірмового найменування свідчить про визнання діяльності, фахівців, товарів і послуг, які виробляються чи надаються суспільству, то кожна

юридична особа бажає зробити назву своєї фірми відомою якомога більшому колу учасників підприємницької діяльності (споживачів). Найменування фірми завжди пов'язується з якістю товару, послуг, свідчить про гарантії одержаного продукту, і це обумовлює їх конкурентоспроможність, нагадує про особливе джерело походження товару (послуг).

У проєкті нового ЦК передбачено захищеність права на фірмове найменування, що дасть можливість власнику відстоювати його виключне використання і фактичне становище юридичного монополізму при реалізації законних інтересів юридичної особи. Виходячи з цього власники повинні вживати всіх дозволених законом заходів для попередження перетворення назв фірм на модифіковані найменування внаслідок їх авторитету серед зацікавлених осіб.

Однією з необхідних умов такого фірмового найменування має бути відповідність назви характеру діяльності певної фірми. Ця вимога в законодавстві зарубіжних країн дістала назву «принцип істинності фірми». Правовою ознакою фірмового найменування має бути вимога щодо його оригінальності. Не може отримати правову охорону найменування, яке повторює вже використане або настільки схоже з ним, що їх легко сплутати. Найменування фірми має відрізнитись від інших подібних. Нині в сфері підприємництва спостерігається ситуація, коли різні господарюючі структури з різними напрямками діяльності мають однакові або дуже схожі між собою найменування. Багато підприємців не знають про те, що фірмове найменування повинно бути захищене чинним законодавством, але за умови його державної реєстрації. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» передбачає надання заявки на видачу свідоцтва на знак для товарів і послуг. При цьому Державний департамент інтелектуальної власності (Укрпатент) на підставі експертизи та висновку про встановлення дати подання заявки на видачу свідоцтва на знак приймає рішення, яке за статусом визначає види та обсяг переліку товарів або послуг, які є власністю суб'єкта, з установленим найменуванням. Тобто фактично чинний Закон регулює скоріше відносини, пов'язані з товарним законом, ніж з найменуванням підприємства, організації, господарського товариства.

Користування одним і тим самим найменуванням різними підприємствами, організаціями, установами та іншими підприє-

мницькими структурами може завдати значних матеріальних і моральних збитків окремим користувачам одного і того самого найменування.

Фірмове найменування має своїм призначенням індивідуалізацію певного підприємства чи організації, передусім виокремлення її діяльності. Така індивідуалізація потрібна для акцентування, пропаганди якісних ознак діяльності, збереження, розвитку та правової охорони фірмового найменування. Але йдеться про правову охорону фірмового найменування не як про самоціль, а як про захист ділової репутації фірми, її престижу, авторитету. Ділова репутація здобувається зусиллями всього (великого чи малого) колективу, його розумінням потреб ринку, передусім споживачів, умінням організовувати підприємницьку діяльність. При цьому прагнення оберігати престиж фірми має два шляхи. Перший — це заборона використовувати таке саме найменування іншим особам, тобто протидія неправомірному посяганню на престиж, ділову репутацію фірми. Другий шлях полягає в тому, що фірма для підтримання і розвитку своєї ділової репутації повинна постійно піклуватися про свій авторитет — розвивати виробництво товарів чи послуг, і таким чином набувати право пріоритету як учасник ринкових відносин. Йдеться насамперед про утримання власником запатентованого найменування виключних прав на його використання при демонстрації товару на виставках, ярмарках, що проводяться на території України. За міжнародною практикою фірмове найменування може також використовуватись власником у товарних знаках, які йому належать. Проте власник фірмового найменування за тією ж практикою не може відчужувати його окремо від підприємства. Але це правило не поширюється на випадки реорганізації юридичної особи чи відчуження підприємства в цілому.

Проблема ускладнюється тим, що, як правило, такі найменування підприємства чи фірми застосовуються відносно тих, хто одержав свідоцтво на знак товарів і послуг, але можуть бути випадки, коли було вжите найменування із загально вживаних словосполучень. Використання зареєстрованого на ім'я певної юридичної особи фірмового найменування іншими юридичними особами без дозволу власника не повинно допускатися. Здобута власником фірмового найменування ділова репутація в

умовах ринкової економіки має досить високу ціну. За нею криється наполеглива праця колективу, в результаті якої досягнуті висока якість товару, надання послуг, інші економічні показники. Тому саме спеціальним законом про фірмове найменування мають регулюватися відносини пріоритету його використання. Зокрема, на ринку юридичних послуг багато практикуючих юристів використовують назви «Юридичне бюро», «Юр-консалтинг», «Адвокатська контора», «Юридична фірма», і це не свідчить про оригінальність найменування, яке має бути захищене правом. Але у тому разі, коли до загальноновживаних (родових) назв надаються ознаки, які кваліфікують і обумовлюють змістовну діяльність підприємств, фірм, організацій, це має бути обумовлено правозахисним механізмом гарантованого права власника найменування. Наприклад, після створення в Києві Асоціацією юристів «Юридичного бюро судових фінансово-банківських експертиз», яке відповідно до Закону України «Про судову експертизу» набуло статусу недержавної експертної установи, до якої ввійшли судові експерти з питань правового аудиту, з'явилися різні фірми, консультативно-експертні бюро з аналогічною назвою. Не маючи свідоцтва на знак для товарів і послуг, вони скористалися авторитетом і першим досвідом практичної діяльності судових експертів, які занесені до державного реєстру і мають високий рівень забезпечення судових процесів наданими висновками. Великий попит на юридичну експертизу підприємства під певним фірмовим найменуванням одразу знайшов плагіат серед деяких практикуючих підприємств. Саме тому закон має надавати власнику фірмового найменування можливість розпоряджатися виключним правом на фірму на власний розсуд. Він, безумовно, повинен мати право передавати своє виключне право на використання фірмового найменування іншим особам за певну винагороду. Фірмове найменування має давати своєму власнику прибуток шляхом здачі його у своєрідний найом. Так, наприклад, вартість знака фірми «Холдінг-центр» на 1 січня 1993 р. становила 2 млн 300 тис. доларів, Російської товарно-сировинної біржі — 769 тис. російських рублів, Всеросійського банку — 114 млн російських рублів. На жаль, даних про вартість знаків українських власників поки що немає.

Важливо звернути увагу на деякі правові обставини, що обумовлюють необхідність прийняття закону про фірмове най-

менування. Право суб'єкта у такому разі включає складові право на оригінальну ідею назви фірми, право на проведену реєстрацію, право на матеріальні витрати, право на використання найменування фірми і т. ін.

Зокрема, у законі слід вирішити питання про строк чинності права на фірмове найменування. Виключне право на використання фірмового найменування не повинно обмежуватися певним строком. Такою є міжнародна практика. Проте в законі мають бути докладно визначені підстави припинення чинності виключного права на фірмове найменування. Передусім чинність права на фірмове найменування має припинитись у зв'язку з ліквідацією юридичної особи, відмовою від певного фірмового найменування.

За аналогією підходів до врегулювання цих питань можна навести норму, яка міститься у Міжнародній конвенції з охорони селекційних досягнень 1961 р., де у ст. 13 зазначено, що будь-який новий сорт рослин повинен бути позначений селекційним найменуванням. Воно має служити його родовою назвою і повинно залишитись у вільному використанні у зв'язку з даним сортом навіть по закінченню строку, на який визначено його охорону.

Якщо звернутися до судової практики іноземних країн, то ми не побачимо єдиного підходу до вирішення спорів, які пов'язані з наданням правової охорони необхідним найменуванням нового виду підприємств, фірм і т. ін. У Франції органи правосуддя виходять з того, що власник фірмового найменування може позбутися цього права виключно у разі неможливості відобразити у ньому зміст (обсяг класифікаційних ознак) своєї діяльності, але видове відображення назви забороняється. Тобто у всіх західних країнах та США судами розглядаються всі спори про право, якщо буде доведено, що найменування є підтвердженням у встановленому порядку і це завдало шкоди іміджу фірми, банку, підприємству, оскільки виявлено недобросовісного конкурента. На думку судів, ніхто не використає найменування збанкрутілої фірми, акціонерного товариства, комерційного банку, але назву відомого і успішного підприємства можна й використати.

Слід також передбачити, щоб у законі були підстави припинення чинності фірмового найменування. У законі має бути встановлено цивільно-правову відповідальність за порушення виключного права на використання фірмового найменування.

Юридична особа, яка неправомірно використала чуже фірмове найменування (фірму), має бути зобов'язана припинити його використання і відшкодувати потерпілому заподіяні збитки у повному обсязі.

Тобто у всіх випадках важливо, щоб закон давав можливість власнику фірмового найменування приймати відповідні захисні заходи, спрямовані на попередження та припинення порушення його права власності на назву юридичної особи.

Такими заходами має бути визнання суб'єкта відповідальною особою, яка здійснює недобросовісну конкуренцію у підприємницькій діяльності, що передбачено статтями 1 і 4 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». За змістом п. 3 ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» наявність свідоцтва на знак надає його власнику право забороняти іншим особам використовувати зареєстрований знак без його дозволу, за винятком випадків, коли використання знака не визнається порушенням прав власника свідоцтва.

При цьому судова практика в Україні виходить з того, що свідоцтво про реєстрацію знака, тотожного або схожого настільки, що його можна сплутати з охоронюваним законом фірмовим найменуванням іншої юридичної особи, підлягає визнанню недійсним з огляду на невідповідність такого знака визначеним законом умовам надання правової охорони.

Задовольняючи позовні вимоги, господарські суди виходять з того, що навіть зареєстрований знак не відповідає умовам надання правової охорони, а тому підлягає визнанню недійсним на підставі пп. «а» п. 1 статті 19 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (несплата збору, дата подання заявки і дата повідомлення експертизи і т. ін.). При цьому не має правового наслідку будь-яка інша експертиза, зокрема проведена Торгово-промисловою палатою України, яка неправомірно ототожнює акт контрольної закупки товарів з юридичними ознаками висновків патентного повіреного.

Таким чином, на наш погляд, наявності чинного законодавства щодо охорони товарних знаків сьогодні вкрай недостатньо для правового захисту фірмового найменування, і тому не можна підтримати позицію фахівців Вищого господарського суду України щодо цього, оскільки національне законодавство не відповідає повною мірою вимогам Паризької конвенції про

охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. (в Україні вона набрала чинності з 25 грудня 1991 р.), коли актом недобросовісної конкуренції вважається будь-який акт конкуренції, що суперечить чесним звичаям у торговельних справах.

Використання фірмового найменування покладає на його користувача низку важливих обов'язків щодо свого іміджу. Індивідуалізація підприємства, організації чи установи засобом фірмового найменування зумовлює необхідність надання правової охорони такому найменуванню. Без правової охорони користування фірмовим найменуванням втрачає будь-який сенс, практичний смисл. Але правова охорона фірмового найменування з боку держави може мати місце лише за наявності певних умов.

Передусім у майбутньому законі, який повинен з'явитися у парламенті, має бути докладно визначено, хто має право бути власником фірмового найменування (фірма). Сам об'єкт правової охорони — фірмове найменування (фірма) — вже передбачає, що суб'єктом може бути будь-яка юридична особа, яка має постійне місцезнаходження на території України. Уявляється, що фірму може створити і фізична особа. Але носієм права на фірмове найменування все ж буде не фізична особа, а фірма, створена нею. При цьому кількість членів колективу цієї фірми має бути визначено правилами реєстрації. Він може складатися лише з однієї особи — підприємця-засновника. У такому разі суб'єктом права на фірмове найменування буде підприємець — юридична особа.

Право на фірмове найменування (фірму) виникає з дати державної реєстрації найменування в Україні. Без такої реєстрації право на фірмове найменування не виникає. У законі про фірмове найменування важливо передбачити право попереднього користування. Це означає, що фірма, яка користувалася найменуванням до його реєстрації іншою фірмою, зберігає право на його подальше використання. Право попереднього користування стосується всіх об'єктів промислової власності, а також фірмового найменування. Це право полягає в тому, що юридична особа, яка користується фірмовим найменуванням і зареєструвала його в Держпатенті, має виключне право на його використання. Особливо важливо, щоб власник фірмового найменування мав право забороняти іншим особам використовувати це саме фірмове найменування. Проте слід надати власнику фірмового найменування право передавати виключне право на його використання іншим

особам шляхом надання виключної або обмеженої ліцензії. Йдеться про утворення філій, і тоді в ліцензійному договорі має бути обов'язкове застереження про те, що використання фірмового найменування ліцензіатом ніяким чином не впливає на споживача стосовно гарантій діяльності філій. Власник фірмового найменування має бути наділений правом використовувати його в будь-який спосіб, що не суперечить закону.

Отже, фірмове найменування може бути використано на товарах, їх упаковці, в рекламах, проспектах, рахунках, друкованих виданнях, офіційних бланках та іншій документації.

Проведений аналіз правових проблем, які гостро ставлять питання про необхідність прийняття закону про право на фірмове найменування, ніяк не збігається з поглядами окремих фахівців, зокрема В. Данішевської — директора Центру комерційного права, яка стверджує, що сьогодні для українського права пріоритетним є розвиток механізмів державного регулювання економіки, які забезпечують регуляцію ринку¹.

Комерційне право передбачає насамперед створення умов правового захисту суб'єктів підприємництва, гарантування їх надійними механізмами економічного розвитку і стимулювання надання товарів і послуг на ринку добросовісної конкуренції. Які б рецепти не повторювалися у поверхових, позбавлених аналізу практики дослідженнях, національне законодавство має орієнтуватися на власні потреби суспільства, яке ніяк не хоче миритися з «перехідним періодом» занепаду в реаліях життя.

Надійшла до редколегії 20.06.02

Р. Шитка, професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національного університету внутрішніх справ

Немайнові права автора

Автору належать немайнові права, які за своїм змістом мають ніби два рівні: загальний та спеціальний, що зумовлено

¹ Див.: Вісник Центру комерційного права. — 2002. — № 6. — С. 2.